

MONOGRAFIES I RECERQUES

Xavier Llorens i Barba. Un pensador català de mitjan segle XIX*

Fèlix Villagrasa
HISTORIADOR

Arran d'incorporar-me al Grup d'Estudi d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals vaig decidir dedicar la meva tesi doctoral a l'estudi d'un dels personatges que, influents en el seu temps, ha deixat poca petjada evident —però molta de soterrada— en el nostre àmbit cultural. Quan vaig iniciar la recerca no s'havia investigat gaire sobre la filosofia de la Catalunya contemporània, si exceptuem un interessant estudi del Dr. Norbert Bilbeny¹ i el molt anterior de Tomàs Carreras i Artau.² I va ser a través de la seva obra, i de les lliçons rebudes del Dr. Casasas, que vaig decidir conduir el meu treball vers la figura de Francesc Xavier Llorens i Barba, que havia estat catedràtic de Filosofia i la seva història, i professor de Geografia, a la Facultat de Filosofia de Barcelona en els anys centrals del segle XIX.³

---

* Aquest text recull el resum de la meva tesi doctoral titulada *Francesc Xavier Llorens i Barba (1820-1872): cultura i política a la Catalunya del segle XIX*, que va ser llegida el dia 28 d'abril de 2006 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, i que dirigí el Dr. Jordi Casasas.

¹ Norbert BILBENY, *Filosofia contemporània a Catalunya*, Barcelona, Edhasa, 1985.

² Tomàs CARRERAS I ARTAU, *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1931.

³ Hi dues altres monografies sobre aquest personatge elaborades des del punt de

He volgut entreteixir els aspectes biogràfics de Llorens amb la seva significació dins del món universitari, la història del seu país i el pensament general europeu.

La meua elecció metodològica del treball biogràfic es dóna en un temps en què sembla haver retornat l'interès per les biografies al panorama historiogràfic actual després d'uns anys d'escassa producció. Actualment l'estudi biogràfic gaudeix d'una nova edat d'or en l'activitat acadèmica, i no solament acadèmica. Estudis com el de François Dosse *Le pari biographique, écrire une vie* (2005) resulten revulsius per a la biografia dins del marc de la historiografia. El treball biogràfic esdevé una bona forma d'esbrinar les claus per entendre el funcionament global d'un període històric. A més, en el cas català, l'estudi de les nostres figures dins el terreny cultural és una assignatura pendent que cal encarar si es vol presentar una història cultural homologable. Vull citar quatre treballs destacats en aquest camp, realitzats per companys del GEHCI, com són el d'Albert Ghanime amb Joan Cortada, el de Joaquim Coll amb Narcís Verdager i Callís, el de Joan Palomas amb Víctor Balaguer i el de Santiago Izquierdo amb la biografia dedicada al Dr. Bartomeu Robert.

És des d'aquest punt de vista que defenso, com molts altres historiadors de la cultura dels quals ja gaudim els fruits, la biografia com a mètode de treball històric. Primer, perquè en els sistemes jeràrquics són els homes i les dones que ocupen càrrecs de poder, polític, econòmic o acadèmic, aquells que més poden influir en els esdeveniments, o bé ser objecte de pressió per part de grups minoritaris o de masses enfervorides. Cal tenir això en compte: l'acció d'aquests personatges —lliure o condicionada— afecta l'evolució posterior dels esdeveniments. Segon, perquè a partir d'aquests focus —dels personatges de la història— es pot establir l'estudi de les circumstàncies històriques que formen intersecció amb la vida i acció de l'individu biografat. I en tercer lloc, l'estudi biogràfic no s'ha de tancar en la vida dels grans personatges de la història,

---

vista filosòfic: Joan CUSCÓ I CLARASÓ, *Francesc Xavier Llorens i Barba i el pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; Misericòrdia ANGLÈS I CERVELLÓ, *El pensament de Francesc Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, n. 25, 1998.

ans al contrari, quan s'aborda la biografia d'algun element popular és molt gran la informació que podem extreure sobre els sistemes de vida comuns i, fins i tot, de la repercussió real dels grans esdeveniments d'un període històric concret.

El pensament de Llorens i Barba

Dins la història general de Catalunya del segle XIX, Llorens i Barba destaca com un dels principals pensadors del període, juntament amb Ramon Martí d'Eixalà, Jaume Balmes i Josep Torras i Bages. Aquest darrer, per cert, alumne seu. Si Balmes és el precursor del catolicisme liberal, Llorens també ho és, des d'altres postulats, i a més és el filòsof de la Renaixença, i en bona part el seu inspirador. Si bé són poques les proves textuais que el vinculen a la recuperació de la cultura autòctona, és en les seves lliçons i en el text de l'Oració Inaugural del curs universitari de 1854-1855 a la Universitat de Barcelona on no pocs forjaren el seu esperit per iniciar la idea romàntica de fer renéixer dels arxius, i del llegat popular, la cultura catalana antiga. Fou a les aules i en les converses on va convertir l'afany de novetat en respecte i veneració a les pedres antigues, a la saviesa popular i a les formes jurídiques indígenes. Foren companys seus com Manuel Duran i Bas, Marià Aguiló, Manuel Milà, convilatans com el bisbe Josep Morgades i deixebles directes com el bisbe Josep Torras i Bages, Antoni Rubió i Lluch, i més tardans com Josep Puig i Cadafalch, entre d'altres, els encarregats de dur les consignes de la Renaixença a les seves darreres conseqüències en el camp cultural i polític. Llorens, amb la seva filosofia del sentit comú de la consciència, va marcar època durant el segle XIX fins a afaiçonar el característic «seny» català, exigent però moderat, que ha format part del tòpic col·lectiu fins avui dia.

Des del punt de vista estrictament filosòfic, des de la Història de la Filosofia, cal dir, abans de tot, que Llorens no fou un inventor de sistemes, no se'l pot considerar, per tant, un filòsof original perquè no va trencar amb cap escola precedent. Però sí que tingué la virtut de saber compaginar alguns dels principals corrents de la seva època per tal de presentar a la seva audiència —els alumnes— una mixtura de pensament coherent i adaptat al seu moment. Els corrents materialistes i espiritualistes es disputaven les càtedres i els cervells; a la recerca d'una síntesi, França havia produït

l'eclecticisme, l'ideologisme i el sensualisme, Alemanya seguia el rastre del seu idealisme, mentre guanyaven força el positivisme i l'utilitarisme.

Aquesta extraordinària gernació de conceptes i sistemes no va passar per alt al catedràtic vilafranquí, el qual es mantingué fidel a la seva interpretació de la filosofia del sentit comú escocesa heretada del seu mestre Martí d'Eixalà, sobretot de la versió divulgada per William Hamilton. En aquesta escola és la consciència humana la que aporta certitud sobre el coneixement. Més que regles i sistemes, la mateixa capacitat de discerniment, comuna a tota persona, aporta els instruments per acostar-se a la veritat. Llorens, a les seves classes, no explicava solament la seva interpretació del psicologisme escocès —molt personal en alguns aspectes, per cert— sinó que ensenyava els seus alumnes, des d'un punt de vista crític, no merament expositiu, els principals trets d'altres escoles i pensadors, com era el cas de Kant, figura senyera del pensament alemany i de la moderna filosofia de la raó. Aquest aspecte de l'activitat llorensiana va portar molta polèmica entre els seus predecessors, entre aquells que el 1920 editarien les seves lliçons. Era el cas que Milà i Fontanals, catòlic potser més ortodox que el mateix Llorens, sembla que retardà la feina d'edició pel fet que els textos contenien «desviacions kantianes». Anys més tard es pogué comprovar que l'única desviació havia estat explicar de forma crítica el filòsof de Königsberg.

Quant a la influència filosòfica de Llorens a Catalunya i Espanya, veiem que no va tenir una continuïtat generacional immediata a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona fins a l'arribada de Francesc Mirabent i Vilaplana, de Jaume Serra i Hunter i dels germans Tomàs i Joaquim Carreras i Artau, tots ells estudiosos i, en certa manera, seguidors del mestre vilafranquí. Aquest grup, que tingué en comú, juntament amb Joaquim Xirau, la preocupació per l'estudi de la filosofia catalana del XIX, quedà escapçat per efecte de la Guerra Civil de 1936. De Llorens reben la influència directa dos dels seus deixebles, Josep Torras i Bages, Marcelino Menéndez Pelayo, i no tanta Francisco Giner de los Ríos. Tots ells, però, en reconeixien el mestratge i desplegaren en les seves respectives obres la consigna llorensiana de recuperar el patrimoni cultural i establir els pals de paller adients, entorn dels quals bastir la «cultura nacional». En el cas de Torras l'element central de la seva obra és la història eclesiàstica,

articuladora en molts casos del passat nacional —o regional— català; en el cas de Menéndez, també estableix l'element religiós com a principal eina de cohesió interna de la «nació espanyola», però es cuida més de compilar tot allò que ha estat el passat cultural de la diversitat espanyola.

Relació amb la Universitat de Barcelona

El període de vinculació de Llorens amb la Universitat de Barcelona té lloc entre els anys 1847 i 1872. Fou en aquest primer any que Llorens i Barba ingressa en el claustre universitari després de superar l'oposició a càtedres.⁴ Feia dos anys que havia entrat en vigor el Pla Pidal, el qual havia significat una important reducció de l'autonomia universitària, seguint l'estratègia centralista de la política del partit moderat. Llorens fou un dels eixos de la Universitat de Barcelona i de la seva influent, aleshores, Facultat de Filosofia. Una mica camuflat per la falta de producció literària de la seva mà, fou, reconegut per molts, l'inspirador de treballs i corrents interns dins la institució docent i entre els redactors del *Diario de Barcelona*, com reconeixia Joan Mañé i Flaquer.⁵

Formà part de la generació de professors i catedràtics que consolidaren a Barcelona la universitat recuperada arran de la Primera Guerra Carlina. Alguns dels més destacats foren Joan Agell, Ramon Anglasesell, Pere Vieta, Víctor Arnau, Joaquim Rubió, Antoni Bergnes, Joaquim Rey, Manuel Milà i Fontanals, Llorens el va ajudar a superar una important crisi personal quan aquell estudiava la literatura catalana medieval. Es mostrà sempre interessat en els avenços d'altres disciplines i mantingué una tensa independència respecte a les instàncies centrals del poder universitari. És coneguda la seva relació intel·lectual amb el krausista Julián Sanz del Ríu, i la seva actitud de reserva respecte a l'idealisme totalitzador d'aquest corrent, de moda en els cercles de la capital de l'Estat. També és conegut el seu refús a l'oferta d'ocupar una càtedra de Filosofia que li va fer arribar Antonio Gil de Zárate el 1867, i

---

⁴ En dos mesos obtingué les càtedres de l'Institut (Psicologia, Ideologia i Lògica) i de la Universitat (Filosofia i la seva història). Evidentment renuncià a la primera, que ocupà Pere Codina i Vilà.

⁵ Joan MAÑÉ I FLAQUER, «Apuntes históricos. XVII», *Diario de Barcelona*, 17-II-1893.

que hauria significat una projecció personal que ell mai no va buscar en la seva vida acadèmica. La documentació oficial consultada demostra la seva reticència, fins i tot, a obtenir els ascensos a què donaven dret els anys de dedicació a la docència.

Cal destacar, sobretot, que Llorens va formar part del grup de catedràtics i professors a partir dels quals es va consolidar la universitat barcelonina del vuit-cents, però que lluny de poder-se dedicar en exclusiva a l'ensenyament superior, a causa d'uns salaris indignes, també hagué de dedicar hores a l'ensenyament privat. La misèria i ruïna que patien la seva aula de l'exconvent del Carme, seu de la universitat restablerta, va propiciar que Llorens fos dels primers professors a estrenar el nou edifici de la Gran Via l'any 1872.

Influència entre la classe política

La significació filosòfica de Llorens va traduir-se en un cert influx com a precedent de regionalisme cultural català de la Renaixença, els pares de la qual tenien Llorens com la principal influència filosòfica. El nostre personatge va tenir a veure en la configuració del pensament conservador català de l'època, marcat pel proteccionisme econòmic, per una posició moderada, però modernitzadora, en matèria religiosa, i per la crítica quant al liberalisme polític centralitzador.

Malgrat que Manuel Milà i el bisbe Josep Torras, a la mort de Llorens, van voler servir de la seva personalitat el caràcter de catòlic ortodox, altres companys i deixebles com Antoni Rubió i Lluch i Joan Mañé i Flaquer (aquest darrer company d'Ateneu i del cercle social íntim) ens han deixat una visió més cívica, compromesa amb la causa intel·lectual d'aconseguir consolidar un pensament liberal, modern, favorable al progrés científic, tot i que sempre amb les espatlles cobertes per les veritats incommovibles de la fe catòlica, però d'un catolicisme que pretenia anar més enllà de l'estreta cotilla en què havia quedat faixat durant el pontificat de Pius IX.

No hem de descuidar l'entorn polític en què es desenvolupà la joventut i maduresa de Llorens, el qual provenia de la il·lustrada i liberal família de Manuel Barba i Roca (el seu avi), que va ser secretari de Gràcia i Justícia de la Junta Suprema de Catalunya. El seu propi oncle, i cap de família a la mort de l'avi, Fèlix Barba i Ravella, fou diputat en diverses legislatures pel partit

moderat i destacà en la defensa de la cultura nadiua. A la universitat també tingué una relació molt estreta amb el professor Ramon Anglasesell i Serrano, que arribà a ser diputat moderat, i amb Víctor Arnau i Lambea, també professor i alt càrrec del Ministeri de Foment en diverses legislatures.

Algunes referències a Llorens i Barba

Les notícies més remotes sobre la seva vida i obra les tenim en l'homenatge de Celestí Barallat de 1880, arran de la recepció del retrat de Llorens a l'Ateneu Barcelonès, situable més en el terreny hagiogràfic que en l'estrictament científic, i també alguns escrits de Josep Torras i Bages, els quals entren en l'anàlisi del seu pensament, però amb la vocació de magnificar-lo com a pensador catòlic. Altres obres, com les de Salvador Bové, Frederic Clascar i Antoni Sabaté, semblen sempre estar molt condicionades pel temor a una certa heterodòxia respecte al pensament oficial de l'Església. En el cas d'Antoni Sabater, igual que passa amb els escrits de Tomàs Carreras i Artau, el principal motiu de l'escrit és la defensa de la memòria de Llorens després dels atacs rebuts per part de Miguel de Unamuno, de Francesc Pujols i de Josep Pla, un cop es van publicar les *Lecciones de filosofía* de Llorens el 1920. Juntament amb Serra i Hunter i els germans Carreras, el professor Francesc Mirabent també va interessar-se durant els anys trenta per la influència de la filosofia escocesa a Catalunya a través de la figura de Llorens.

Quant a les referències epistolars consultades, he utilitzat els ja publicats epistolaris de Manuel Milà i Fontanals i els de Marià Aguiló, però la principal font d'informació inèdita ha estat el bloc de cinquanta cartes escrites per Llorens a Josep Maria Quadrado que conserva la Biblioteca de Menéndez Pelayo de Santander, en què es poden resseguir alguns dels esdeveniments privats i col·lectius de més interès durant els quinze anys que aplega aquesta correspondència.

També ha estat un grup important d'informació la consulta dels diferents apunts de Llorens, d'assignatures de Filosofia, però també de Geografia, escampats per diversos arxius i biblioteques catalans. Destaca molt especialment un d'ells, el corresponent a un curs d'Història de la Filosofia copiat pel vilafranquí Lluís Àlvarez el curs 1855-1856, en ple Bienni Progressista. Hi apareix un preàmbul on s'explicaven els conceptes

d'Estat i de Nació, relacionant la definició d'aquesta última amb l'existència d'un idioma propi. Això, bé podria considerar-se un precedent del catalanisme polític. Val a dir, però, que en apunts posteriors mai no va ser dictat aquest preàmbul.

Aquestes disquisicions poden considerar-se un dels punts políticament més polèmics, ja que si bé es pot entendre la seva lliçó des del punt de vista del nacionalisme espanyol, en plena construcció durant el XIX gràcies als treballs, per exemple, de Menéndez Pelayo, també és cert que podia fornir arguments al catalanisme que més tard esdevindria regionalista i nacionalista, com fou el cas del seu deixeble Torras i Bages.

Algunes conclusions d'aquest treball

Aquest estudi sobre Llorens i Barba cal entendre'l no com una simple biografia històrica o sobre el pensament d'un filòsof, sinó com una peça més per entendre l'entrellat que des del segle XVIII les acadèmies i la Junta de Comerç van anar bastint per modernitzar la societat catalana econòmicament i cultural. És en la seva tasca dins la universitat recuperada per a Barcelona definitivament el 1836 que la figura de Llorens i Barba cobra relleu i importància. Hem vist que el seu aparell teòric si no migrat, sí que és, almenys, poc sofisticat en sistemes i grans desenvolupaments. Podem considerar la seva filosofia com una pràctica del pensament, com una psicologia aplicada, sense moltes pretensions, però de gran utilitat als seus deixebles precisament per la senzillesa dels seus plantejaments. Des d'aquest punt de vista, Llorens, hereu de Martí d'Eixalà, aporta una filosofia útil, poc combativa, que pot ser acceptada tant per aquells que cerquen en el pensament explicacions del món material, com per aquells que volen obtenir el refreny de les seves preocupacions teològiques. És per això que ha estat qualificada tant de psicologisme com d'espiritualisme. En aquest sentit, la filosofia de Llorens pretenia ser una bona eina de navegació per passar el perillós estret que separava la revolució de la reacció.

Llorens era estimat i respectat per companys i deixebles, solament les paraules dissonants i extremades d'alguns intel·lectuals del segle XX van aconseguir posar en dubte el valor de la seva memòria. Joan Mañé i Flaquer el reconeixia mestre de pensament en la redacció del *Diario de Barcelona*. Manuel Milà el tenia sempre a la mà per a les qüestions filosòfiques

d'Estètica. I finalment, com queda dit, marcà amb les seves lliçons el caràcter d'alumnes com Josep Torras, Marcelino Menéndez o Francisco Giner. El que li faltà és un seguidor de categoria a partir del qual poguéssim a hores d'ara parlar amb tota propietat d'una escola filosòfica de Barcelona contínua en el temps. No va ser fins al segle XX, com queda dit, que alguns professors n'aprofitessin la llavor i, encara, aquesta represa va quedar estroncada per la guerra de 1936 i els exilis forçats.

En definitiva, podem considerar-lo com a precursor indirecte del catalanisme cultural des del seu discurs inaugural de 1854, en què Llorens apel·la a l'existència d'un esperit en les nacions —en la línia de Herder— que calia preservar i que, amb el temps, havia de ser el definidor d'una filosofia nacional autòctona. A més, defensava el conreu dels signes d'identitat propis i la precaució en l'adopció de formes de vida, costums i pensaments forans. Quant a les idees, no en refusava la importació si aquestes havien d'aportar novetats avantatjoses que complementessin les idees pròpies. Referit tot això explícitament al conjunt d'Espanya, no fou impediment perquè els homes de la Renaixença actuessin seguint la recepta llorensiana, cercant en els arxius i en el pou de les fonts orals el cos i l'ànima del *volksgeist* català.

L'evolució privada de Llorens quant a la llengua catalana tingué el mateix ritme que el moviment renaixentista: de l'ús reduït a l'àmbit privat, de ser la llengua íntima i de les classes baixes, esdevingué, gràcies als poetes jocfloralescos, vehicle de cultura elitista per a la classe benestant, però també la llengua esdevingué la principal bandera dels implicats en el catalanisme polític que derivarien vers el nacionalisme. Les darreres cartes de Llorens a Josep Maria Quadrado, Marià Aguiló i Manuel Milà són l'exemple de com, finalment, la seva filosofia s'adapta al propi terror i, abandonant els complexos, utilitza el català per escriure als seus amics íntims. Però la seva mort prematura ens ha impedit veure com hauria pogut evolucionar per aquest camí.